

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**SOCIJALNA PODRŠKA NEZAPOSLENIM OSOBAMA
- LONGITUDINALNO ISTRAŽIVANJE**

Diplomski rad

Martina Bastašić

Mentor: Dr. sc. Branimir Šverko

Zagreb, 2008.

SADRŽAJ

SAŽETAK

UVOD.....	1
Funkcije rada i nezaposlenost.....	1
Psihološke posljedice nezaposlenosti i njihova objašnjenja.....	2
Čimbenici koji uzrokuju varijabilitet u iskustvu nezaposlenih osoba.....	4
Važnost, izvori i vrste socijalne podrške.....	5
Teoretski modeli djelovanja socijalne podrške na psihološku dobrobiti.....	7
Socijalna podrška i nezaposlenost.....	7
Spol nezaposlenih osoba i socijalna podrška.....	9
Dob nezaposlenih osoba i socijalna podrška.....	11
PROBLEMI ISTRAŽIVANJA.....	12
METODOLOGIJA.....	13
Sudionici i postupak.....	13
Instrumenti.....	15
REZULTATI.....	17
RASPRAVA.....	21
Povezanost promjena u socijalnoj podršci s radnim statusom sudionika u ponovljenom mjerenju.....	21
Spol sudionika i promjene u socijalnoj podršci.....	24
Povezanost dobi s promjenama u socijalnoj podršci.....	26
Metodološki nedostaci istraživanja.....	28
ZAKLJUČAK.....	30
LITERATURA.....	31
PRILOG.....	34

SAŽETAK

Brojna istraživanja pokazala su da nezaposlenost može imati razne negativne posljedice na ekonomske, socijalne, zdravstvene i psihološke aspekte života nezaposlenih osoba. Učinci nezaposlenosti ovise o brojnim individualnim i okolinskim faktorima. Jedan od bitnih faktora je socijalna podrška, koja može ublažiti negativne efekte i pomoći u suočavanju s nezaposlenošću.

Ovim istraživanjem nastojali smo utvrditi mijenja li se socijalna podrška tijekom trajanja nezaposlenosti i kako na socijalnu podršku utječe zapošljavanje. Naročito su nas zanimale osobe koje su tijekom perioda od dvije godine ostale nezaposlene. Htjeli smo ispitati mijenja li se kod njih socijalna podrška tijekom tog perioda, ovisno o njihovom spolu i o dobi.

Utvdili smo da sudionici koji su se do drugog mjerenja uspjeli zaposliti percipiraju socijalnu podršku većom od sudionika koji su ostali nezaposleni. Ta razlika uočljiva je već u prvom mjerenju. Za osobe koje ostaju nezaposlene tijekom vremena dolazi do smanjenja socijalne podrške.

Smanjenje socijalne podrške pritom je jednako za muške i za ženske sudionike. Potvrđeno je da se promjene do kojih dolazi u socijalnoj podršci nezaposlenih osoba tijekom perioda od dvije godine razlikuju s obzirom na dob nezaposlenih. Mlađi sudionici percipiraju socijalnu podršku većom nego osobe srednje dobi i osobe starije dobi, i to u obje točke mjerenja. Do pada u socijalnoj podršci s vremenom dolazi kod sudionika srednje dobi i starije dobi, dok kod mladih nema promjena.

Ključne riječi: nezaposlenost, socijalna podrška, radni status, spol, dob

SUMMARY

Many studies have shown that unemployment can have various negative consequences on economic, social, health and psychological aspects of lives of unemployed people. Effects of unemployment depend on many individual and environmental factors. One of those important factors is social support, which can modify negative effects and help dealing with unemployment.

In this research we tried to determine whether there is a change in social support during the two-year period of unemployment and how getting a job affects social support. We were especially interested in those people who remained unemployed. We wanted to examine whether for them there is a change in social support during that period, dependent on their gender and age.

We found that those participants who found new jobs possess greater social support than the participants who remained unemployed. This difference is noticeable even during the first measuring (at Time 1). For those participants who remained unemployed social support decreases with time.

The decrease in social support is similar for both male and female participants. We confirmed that the changes in social support for unemployed people during the two-year period differ, dependent on the age of the unemployed. Younger participants possess greater social support than the middle-aged and older participants, both at Time 1 and Time 2. There is a greater decrease in social support for middle-aged and older participants, while there is no change in social support for younger participants.

Key words: unemployment, social support, employment status, gender, age

UVOD

Funkcije rada i nezaposlenost

Rad zauzima važno mjesto u čovjekovom životu. Radno aktivna osoba u prosjeku u radu provede 35 godina života, a ako tome dodamo i vrijeme potrebno za pripremu za rad, dodatne edukacije i treninge, jasno je da zaposlenje zaokuplja i puno više vremena (Šverko, 1991). Zaposlenje je definirano kao dobrovoljan, institucionalno reguliran odnos razmjene između dvije strane od kojih jedna želi prodati, a druga kupiti rad, uglavnom za novac (Fryer i Payne, 1986).

Šverko (1991) naglašava da rad ima nekoliko važnih funkcija. Prva i najočitija je ekonomska funkcija rada kojom se osigurava egzistencija. Međutim, istraživanja pokazuju da bi većina ljudi nastavila raditi i u uvjetima zajamčene materijalne osiguranosti, što ukazuje na postojanje drugih bitnih funkcija rada. Rad ima i socijalnu funkciju jer čovjeku omogućava i socijalnu interakciju, koja je važan izvor zadovoljenja afilijacijskih potreba. Služi i kao izvor društvenog statusa i prestiža, a ima i bitnu psihološku funkciju jer može biti i izvor čovjekovog identiteta, samopoštovanja, uvjerenja o vlastitoj vrijednosti i samoaktualizacije.

Gubitkom posla i nemogućnošću pronalaska novog zaposlenja, nezaposlene osobe postaju zakinite za neke od ovih kategorija iskustava, što nepovoljno utječe na njihovu dobrobit i uzrokuje značajne psihološke i socijalne teškoće (Warr, 1983).

Standardna definicija nezaposlenosti Međunarodne organizacije rada obuhvaća sve osobe starije od dobne granice određene za mjerenje ekonomski aktivnog stanovništva koje su: 1) tijekom referentnog razdoblja bile bez posla; 2) tijekom tog razdoblja bile u svakom trenutku na raspolaganju za posao; 3) aktivno tražile posao (poduzimale određene korake u cilju pronalaženja posla) (Mrnjavac, 1996).

Za svaku zemlju je poželjno da ima što manju stopu nezaposlenosti. Problem tržišta rada u Republici Hrvatskoj je povezan s njenim trenutnim statusom zemlje u tranziciji, odnosno, pitanje nezaposlenosti i socijalne politike je povezano s restrukturiranjem privrede i obnovom zemlje. Ubrzani rast nezaposlenosti uzrokovan je dugotrajnom gospodarskom krizom koja je započela još prije devedesetih, a pogoršala se usporedno s procesom restrukturiranja i prilagođavanja bivšeg socijalističkog gospodarstva tržišnim načelima, ali i zbog rata u Hrvatskoj (Krtalić, 1999).

Prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje u vrijeme provođenja našeg istraživanja, u rujnu 2003. godine (u vrijeme prve točke mjerenja), stopa registrirane nezaposlenosti iznosila je 18.3%. U listopadu 2005. (druga točka mjerenja) je ta stopa iznosila 17.8%. Preko 200,000 ljudi bilo je nezaposleno duže od jedne, a preko 80,000 nezaposleno duže od tri godine. Više od 50% svih nezaposlenih u Hrvatskoj spada u kategoriju “dugotrajno nezaposlenih”, odnosno nezaposleno je duže od godine dana.

Psihološke posljedice nezaposlenosti i njihova objašnjenja

Nezaposlenost uključuje učenje novih uloga i prilagođavanje novonastalim otežanim okolnostima. Gubitak radnog mjesta onemogućava korištenje velikog dijela znanja i vještina, što dodatno pogađa identitet osobe. Ako traje duže i ako je praćena financijskim poteškoćama i neuspjesima u traženju novog zaposlenja, nezaposlenost ima obilježja dugotrajno nepovoljnog događaja koji može biti značajan izvor stresa i uzrokovati promjene u doživljavanju i ponašanju (Warr, 1983).

Nezaposlenost često dovodi do raznih negativnih posljedica na ekonomske, socijalne i psihološke aspekte života nezaposlenih. Jedan od najčešće ispitivanih ishoda je psihičko zdravlje, konstrukt koji obuhvaća niz afektivnih, kognitivnih i ponašajnih procesa (Warr, 1983). Narušeno psihičko zdravlje karakteriziraju anksioznost, depresija, pomanjkanje samopouzdanja, slaba sposobnost suočavanja s problemima, nizak osjećaj autonomije, nezadovoljstvo sobom i okolinom i sl. Hanisch (1999) ističe da se uz nezaposlenost veže niz negativnih posljedica za psihičko zdravlje, poput pesimizma, hostilnosti, ljutnje, straha, smanjenog samopoštovanja, usamljenosti, socijalne izolacije, razvoja agresivnog ponašanja i dr. Kod nezaposlenih je češće prisutno i više stresa, koji može uključivati simptome poput glavobolja, bolova u trbuhu, napetosti, dosade, beznađa, problema sa spavanjem, pomanjkanja energije i sl. (Warr, 1983).

Nekoliko je objašnjenja zašto se javljaju psihološke posljedice nezaposlenosti. Jedno od njih je Jahodina deprivacijska teorija (1981; prema Fryer i Payne, 1986), prema kojoj je nezaposlenost pogubna jer onemogućava ostvarivanje različitih funkcija rada. Manifestna (očekivana) funkcija je mogućnost zarade za život i osiguravanja vlastite egzistencije. No, kao ključne funkcije rada Jahoda ističe latentne funkcije, koje su neophodne za psihološku dobrobit. To su: vremenska struktura radnog dana, socijalni kontakti izvan nuklearne obitelji, povezivanje pojedinaca kroz zajedničke ciljeve i

svrhe, definicija osobnog statusa i identiteta te razina aktivnosti. Kao najvažniju latentnu funkciju rada Jahoda naglašava vremensku strukturu dana. Naime, nezaposleni često imaju poteškoće s ispunjavanjem vremena i organiziranjem svojih aktivnosti, bez obzira na to što ih je manje nego kada su bili zaposleni. Radno mjesto zaposlenoj osobi pruža i socijalni kontekst u kojem je osoba okružena ljudima iz šire okoline gdje odnosi nisu toliko intenzivni kao odnosi unutar obitelji, a omogućena je razmjena informacija i mišljenja u svakodnevnom životu. Pokazalo se i da nezaposleni rjeđe sudjeluju u socijalnim aktivnostima od zaposlenih te da češće sudjelovanje u takvim aktivnostima dovodi do povoljnijeg psihičkog stanja (Waters i Moore, 2002). Ukoliko nezaposlene osobe, koje su uskraćene i za manifestne i za latentne koristi zaposlenja, ne uspiju pronaći adekvatnu zamjenu za te latentne funkcije, bit će psihološki deprivirane.

No unatoč brojnim potvrdama Jahodine teorije, postoje i neka ograničenja. Prema Jahodi čak je i loš posao bolji od nezaposlenosti, a u istraživanjima se pokazalo da to često nije tako. McKee-Ryan, Song, Wanberg i Kinicki (2005) u svojoj meta-analizi ističu rezultate istraživanja koja pokazuju da osobe koje su našle privremeno zaposlenje doživljavaju manje stresa od onih koji su kontinuirano nezaposlene, no više stresa od osoba koje su našle stalno zaposlenje. Kaufman (1982; prema Winefield, 1995) je pak istraživanjem koje je uključivalo nezaposlene stručnjake pokazao da kod osoba koje su se nakon određenog perioda nezaposlenosti zaposlile, no rade poslove koji su ispod njihove razine obrazovanja, znanja i vještina, psihološka dobrobit nije veća nego kod nezaposlenih. Također, Jahoda naglašava gubitak latentnih funkcija kao glavni uzrok nepovoljnih psiholoških posljedica nezaposlenosti, a nedovoljno važnosti pridaje gubitku manifestne funkcije zaposlenja, tj. plaći. Njegov deprivacijski pristup temelji se na pretpostavci da su ljudi u osnovi reaktivni i ovisni o događajima u okolini.

Fryer je kao reakciju na Jahodinu teoriju predložio aktivni pristup (Fryer i Payne, 1986), tzv. teoriju ograničavanja djelovanja. Prema ovom pristupu čovjekovo ponašanje karakteriziraju samostalni izbori koji zadovoljavaju njegove potrebe i omogućuju mu da percipira što će voditi njegovom osobnom razvoju. Fryer smatra da je glavni problem nezaposlenih osoba to što ne znaju koliko će nezaposlenost trajati pa je njihovo planiranje ograničeno i izvan njihove kontrole, a također je i bavljenje raznim aktivnostima i hobbijima onemogućeno zbog smanjenih materijalnih resursa. Waters i Moore (2002) su utvrdili da je financijska deprivacija pozitivno povezana sa smanjenim

samopoštovanjem, naročito kod muškaraca (zbog narušene slike hranitelja obitelji), te da negativno utječe na psihičko zdravlje nezaposlenih jer stvara osjećaje bespomoćnosti i gubitka kontrole nad situacijom.

Fryer u svojem modelu ne isključuje potpuno latentne funkcije, kao ni Jahoda manifestne kao važne činitelje u nastanku psiholoških posljedica nezaposlenosti, a i mnoga su istraživanja iz ovog područja dokazala važnost i jednih i drugih faktora.

Warrov vitaminski model (1987; prema Feather, 1990) objedinjuje neke aspekte Jahodinog i Fryerovog modela. Warr navodi devet karakteristika čovjekove okoline koje doprinose psihološkoj dobrobiti pojedinca, a njihova nedovoljna prisutnost u čovjekovoj okolini uzrokuje pogoršanje psihičkog zdravlja. Te karakteristike su: mogućnost kontrole, mogućnost upotrebe vještina, smisleni ciljevi, raznolikost i dinamičnost, jasnoća okoline, dostupnost novca, fizička sigurnost, prilike za interpersonalne kontakte te položaj u društvu. Warr koristi analogiju s vitaminima i zdravljem: vitamini doprinose zdravlju do neke razine nakon koje njihovo daljnje uzimanje nema učinka. Tako i karakteristike čovjekove okoline u određenoj količini doprinose psihičkom zdravlju, ali ako su previše izražene mogu dovesti do poteškoća. Warr smatra da jedino novac, fizička sigurnost i cijenjeni status nemaju loš utjecaj bez obzira na njihovu razinu. Zaposlenima su ove karakteristike okoline više ili manje dostupne, što ovisi o uvjetima na radnom mjestu, dok je nezaposlenim osobama otežan pristup većini ovih značajki, zbog čega nezaposlenost može biti psihološki i ekonomski destruktivna (Hanisch, 1999).

Čimbenici koji uzrokuju varijabilitet u iskustvu nezaposlenih osoba

Nezaposlenost prate brojne psihološke promjene. Istraživanja pokazuju da se radi o izrazito složenim fenomenima jer mnoge varijable utječu na to kakve će posljedice izazvati gubitak posla, koje će strategije suočavanja s nezaposlenošću osoba poduzeti te kakva će biti uspješnost odabranih strategija. Zbog toga možemo reći kako nezaposleni nipošto nisu homogena skupina s obzirom na posljedice koje doživljavaju (Warr, 1983).

Warr (1983) navodi neke medijatore odnosa nezaposlenosti i štetnih psiholoških posljedica. To su: financijska deprivacija, zaokupljenost radom, stupanj aktivnosti, osjetljivost na stres, lokalni stupanj nezaposlenosti, percipirani uzrok nezaposlenosti, pohađanje različitih programa za pomoć nezaposlenima i sl. Hanisch (1999) navodi

sljedeće moderatore: spol, dob, obrazovanje, socioekonomsko porijeklo, osobine ličnosti, socijalna podrška, trajanje nezaposlenosti i dr.

U ovom istraživanju ćemo se posebno osvrnuti na ulogu socijalne podrške. Ona je kao važna funkcija međuljudskih odnosa potaknula mnoge autore na istraživanja o njezinim učincima. Hipoteza mnogih istraživanja u području suočavanja s nezaposlenošću je da je socijalna podrška čimbenik koji smanjuje rizik razvoja raznih tjelesnih i psihičkih poremećaja (Creed i Moore, 2006). Brojna su istraživanja iz područja nezaposlenosti potvrdila njezin blagotvoran utjecaj.

Važnost, izvori i vrste socijalne podrške

Cohen i Wills (1985) govore o nekoliko osnovnih vrsta socijalne podrške. Spominju podršku samopoštovanju, informacijsku podršku, “druženje” i instrumentalnu podršku. Podrška samopoštovanju je informacija osobi da je poštovana i prihvaćena. Samopoštovanje pojedinca se razvija komuniciranjem s osobama koje ga prihvaćaju zbog njegovih vrijednosti i iskustava i poštuju bez obzira na njegove poteškoće ili osobne neuspjehe. Autori govore da je ova vrsta podrške povezana s onim što zovemo emocionalnom, ekspresivnom ili bliskom podrškom. Informacijska podrška je pomoć u definiranju, razumijevanju i suočavanju s problemima. Još se naziva savjetom, podrškom u procjeni ili kognitivnim vođenjem. “Druženje” se odnosi na provođenje slobodnog vremena s drugima. Može umanjiti stres zadovoljavanjem potrebe za pripadanjem i kontaktom s drugima, pomaganjem pojedincu da odvрати pozornost od briga i problema ili poticanjem pozitivnih raspoloženja. Naziva se i difuznom podrškom ili pripadanjem. Instrumentalna podrška uključuje pružanje financijske pomoći, materijalnih resursa i potrebnih usluga. Može umanjiti stres izravnim rješavanjem instrumentalnih problema ili osiguravanjem vremena za aktivnosti kao što su opuštanje ili zabava. Ova vrsta podrške se još zove konkretna pomoć, materijalna podrška ili opipljiva podrška.

Iako se funkcije socijalne podrške mogu pojmovno razdvojiti, one u svakodnevnom životu obično nisu nezavisne, npr. ljudi koji provode više vremena u druženju s drugima ujedno imaju i više pristupa instrumentalnoj pomoći i emocionalnoj podršci. Empirijska istraživanja ponekad pokazuju visoke korelacije različitih funkcija socijalne podrške (Cohen i Wills, 1985).

Socijalna podrška je važan činitelj u procesima utjecaja stresnih događaja na zdravlje jer kvalitetni interpersonalni odnosi mogu zaštititi osobu od opasnih posljedica stresa (Heller, Swindle i Dusenbury, 1986). Kad su suočeni sa stresnim događajem osobe s više socijalne podrške percipiraju stres manjim te se lakše nose s takvim iskustvom. Postoje konzistentni nalazi da su ljudi koji žive u braku, imaju prijatelje i članove obitelji koji im pružaju psihološku i materijalnu podršku boljeg zdravlja nego ljudi s manje podržavajućih socijalnih kontakata (Broadhead i sur., 1983; Mitchell, Billings i Moos, 1982; prema Cohen i Wills, 1985). Utvrđeno je i da su ljudi s malo izvora socijalne podrške i bez razvijene socijalne mreže anksiozniji u socijalnim situacijama i netolerantniji, imaju niže samopoštovanje, neurotičniji su, češće odbacuju pomoć koju im drugi nude i imaju manje povjerenja u druge (Cohen, 2004).

Učinci socijalne podrške ovise o čestini, trajanju, intenzitetu i prirodi stresnih događaja. Prema hipotezi slaganja (Cohen i McKay, 1984; prema Cohen i Wills, 1985) socijalna podrška učinkovita je u smanjivanju štetnih učinaka stresnih situacija na psihičko zdravlje osobe ovisno o tome odgovara li oblik podrške zahtjevima situacije. Događaji koje procjenjujemo stresnima često rezultiraju osjećajem bespomoćnosti i predstavljaju prijetnju samopoštovanju. U takvim uvjetima emocionalna podrška može biti protuteža prijetnji samopoštovanju. Informacijska podrška pomaže pri interpretaciji stresora kao manje opasnog ili pomaže u nalaženju odgovarajućih načina suočavanja u situacijama u kojima percipiramo manjak kontrole. Te dvije vrste podrške mogu se javiti kao odgovor u većini stresnih situacija. Instrumentalna podrška i “druženje” su učinkoviti načini podrške kad su povezani sa specifičnim potrebama koje pobuđuje stresni događaj. Primjerice, stres izazvan gubitkom društva najbolje se može ublažiti “druženjem”, a ako je izazvan ekonomskim poteškoćama, najbolje će se ublažiti instrumentalnom podrškom. Cutrona i Russell (1990; prema Cohen i Wills, 1985) predložili su da stresori koji nisu podložni našoj kontroli iziskuju više emocionalne podrške, dok stresori na koje možemo utjecati iziskuju više aktivnosti usmjerenih rješavanju problema, poput traženja informacija i savjeta.

Sarason i sur. (1987) ističu da su mjere percipirane socijalne podrške, koje zahvaćaju stupanj u kojem je pojedinac prihvaćen, voljen i uključen u odnose otvorene komunikacije, bolji pokazatelji prilagodbe od mjera primljene podrške. Ističu i da su učinci socijalne podrške na adaptacijske ishode u većoj mjeri funkcija kvalitete nego

kvantitete socijalne podrške, odnosno broja podržavajućih socijalnih kontakata. Važna je percepcija da imamo bar jednu blisku osobu koja nas podržava.

Teorijski modeli djelovanja socijalne podrške na psihološku dobrobit

Jedan od osnovnih teorijskih modela djelovanja socijalne podrške na psihosocijalnu prilagodbu i zdravlje je *model direktnog učinka socijalne podrške* (tzv. “main effect” model) (Cohen i Wills, 1985), prema kojem socijalna podrška općenito djeluje pozitivno na osobu, bez obzira na specifične stresne situacije. Široke socijalne mreže osobi pružaju skup stabilnih i nagrađivanih društvenih uloga. Uključenost u socijalne mreže povezana je s dobrobiti osobe jer pruža pozitivna iskustva, daje osjećaj predvidljivosti životnih situacija, služi za priznavanje važnosti osobe, a može i pomoći u izbjegavanju negativnih iskustava koja bi mogla naškoditi zdravlju.

Alternativni model je *model zaštite ili model ublaživača stresa* (tzv. “buffering” model), prema kojem socijalna podrška u stresnim situacijama može djelovati indirektno (Cohen i Wills, 1985). Ona omogućuje umanjivanje doživljaja potencijalne opasnosti situacije i poticanje konstruktivnog suočavanja. Socijalna podrška služi kao dodatni izvor energije u nastojanjima osobe da se nosi sa stresnom situacijom. Odgovarajuća podrška može pružiti i adekvatno rješenje problema, smanjiti njegovu percipiranu važnost, ublažiti odgovore neuroendokrinološkog sustava na stresne situacije ili poticati pozitivne oblike zdravstvenog ponašanja, odnosno smanjivati vjerojatnost korištenja štetnih strategija suočavanja.

Nije poznato koji je od oba dva modela ispravniji jer neka istraživanja govore u prilog jednog modela, a neka govore u prilog drugog. Neka istraživanja potvrđuju oba modela, a postoje i istraživanja koja sugeriraju da nijedan od ova dva modela nije dovoljno valjan (Cohen i Wills, 1985).

Socijalna podrška i nezaposlenost

Važnost socijalne podrške kod nezaposlenih osoba proučavala su brojna istraživanja. McKee-Ryan i sur. (2005) u svojoj meta-analizi naglašavaju da manjak socijalne podrške ima negativne učinke na tjelesno i psihičko zdravlje nezaposlenih, a naročito je povezan s češćim razvojem psihosomatskih simptoma, stresom i depresijom. Ističu i da su socijalna podrška općenito i podrška u traženju posla prediktori ponovnog

zapošljavanja. Odgovarajuća socijalna podrška može povećati percepciju nezaposlene osobe da je nastojanje da ponovno nađe posao vrijedno truda.

U meta-analizi McKee-Ryan i sur. (2005) navode istraživanja koja pokazuju da se razina socijalne podrške smanjuje s trajanjem nezaposlenosti. Naglašavaju i da je dulje trajanje nezaposlenosti u većoj mjeri povezano sa smanjenom psihološkom dobrobiti. Jackson (1999) nalazi da nezaposlene osobe primaju manje socijalne podrške od zaposlenih i od studenata. Bjarnason i Sigurdardottir (2003) u svom istraživanju ističu da ekonomske poteškoće nezaposlenih mogu indirektno povećati stres postupno "nagrizajući" strukture socijalne podrške i povećavajući percepciju relativne deprivacije. Ujedno i prisutnost drugih životnih stresora, osim nezaposlenosti, također djeluje tako da iscrpljuje resurse suočavanja pa tako i socijalnu podršku.

Zadovoljstvo osobnim odnosima najvažniji je prediktor dobrobiti nezaposlenih osoba (Broomhall i Winefield, 1990; Rodriguez i sur., 1999; prema Creed i Moore, 2006). Vrsta socijalne podrške ima važne implikacije na dobrobit pojedinca. Bjarnason i Sigurdardottir (2003) naglašavaju da su bliske socijalne mreže učinkovite u smanjivanju stresa kad podržavaju ciljeve nezaposlenih. Ratcliff i Bogdan (1988; prema Bjarnason i Sigurdardottir, 2003) su pokazali da kod mladih nezaposlenih osoba roditeljska emocionalna podrška smanjuje stres, dok su savjeti povezani s povećanjem stresa, vjerojatno zbog percepcije nepovoljnog pritiska roditelja da mladi što prije nađu posao. Slično tome, Rife (1995; prema Bjarnason i Sigurdardottir, 2003) nalazi da među nezaposlenim ženama pozitivniji učinak ima socijalna podrška nezaposlenih prijatelja nego podrška članova obitelji i prijatelja koji jesu zaposleni.

Za naše istraživanje bitno je istaknuti istraživanje Kinickija, Prussie i McKee-Ryana (2000), koji su u panel studiji na uzorku od 100 otpuštenih radnika ispitivali ulogu kvalitete ponovnog zaposlenja u procesu suočavanja s gubitkom posla tijekom 4 mjeseca. Pretpostavke koje se tiču promjena u socijalnoj podršci u njihovom istraživanju temelje se na Hobfolllovom modelu stresa (1989; prema Kinicki i sur., 2000), prema kojem s vremenom dolazi do iscrpljivanja resursa suočavanja, a ljudi teže stvaranju zaliha tih resursa za potencijalne buduće potrebe. Na temelju tog modela Kinicki i sur. (2000) pretpostavili su da će osobe koje su zadovoljne ponovnim zaposlenjem primati više socijalne podrške u drugom mjerenju nego kontinuirano nezaposleni ili nezadovoljavajuće zaposleni. Rezultati pokazuju da je suočavanje s

nezaposlenošću dinamički proces koji se mijenja s vremenom, pri čemu kvaliteta ponovnog zaposlenja ima važnu ulogu. Autori su našli da osobe koje su dugotrajno nezaposlene u ponovljenom mjerenju percipiraju socijalnu podršku manjom, ali i da osobe koje su našle posao, no nisu njime zadovoljne također percipiraju podršku manjom. Osobe koje su našle posao kojim su zadovoljne percipirale su u ponovljenom mjerenju socijalnu podršku većom nego prije. Ovi nalazi sugeriraju da trajanje nezaposlenosti može moderirati odnos socijalnih resursa i psihološke i fizičke dobrobiti.

Istraživanja suočavanja s nezaposlenošću pokazuju da je percepcija adekvatne socijalne podrške bitan čimbenik koji može umanjiti negativne učinke nezaposlenosti. Međutim, razina socijalne podrške u periodu dugotrajne nezaposlenosti može se različito mijenjati s obzirom na različite sociodemografske karakteristike nezaposlenih osoba. Brojna istraživanja bavila su se proučavanjem promjena u socijalnoj podršci s obzirom na različitu dob i spol nezaposlenih.

Spol nezaposlenih osoba i socijalna podrška

Istraživanja suočavanja s nezaposlenošću (npr. Jackson, 1994; prema Creed i Watson, 2003) pokazuju da kod većine muškaraca uloga skrbitelja obitelji predstavlja središnji dio njihovog identiteta. I njihova okolina, a naročito obitelj, na njih polaže velika očekivanja povezana s tom ulogom i očekuje od njih da nađu odgovarajuće zaposlenje. U nekim istraživanjima u području spolnih razlika u suočavanju s gubitkom posla (npr. Bartell i Bartell, 1985; prema Leana i Feldman, 1991) pretpostavlja se da su žene u stanju bolje se prilagoditi takvoj situaciji jer je rad manje centralan za njihov identitet, za razliku od muškaraca. Naime, takav pristup naglašava važnost tradicionalnih uloga žene kao supruge i majke pa se pretpostavlja da rad nije nužno od primarnog interesa u životu žene. Naravno, reakcija žena na nezaposlenost može biti i teža nego za muškarce, pogotovo kad se u obzir da su za žene češće izraženi problemi financijskih resursa i nemogućnosti pronalaženja novog posla.

Leana i Feldman (1991) nisu našli razlike između nezaposlenih muškaraca i žena u psihološkim i bihevioralnim simptomima stresa kod gubitka posla, no razlike su nađene u strategijama suočavanja s nezaposlenošću. Muškarci se pritom više oslanjaju na aktivnosti usmjerene na problem, odnosno na ponašanja kojima pokušavaju izravno eliminirati izvor stresa ili smanjiti njegov učinak, poput aktivnog traženja posla,

pronalaženja načina da se uštedi novac, prekvalifikacije, preseljenja i dr. Žene više koriste aktivnosti usmjerene na ponašanja kojima pokušavaju eliminirati simptome stresa (npr. samoću, anksioznost) i promijeniti značenje situacije, poput traženja socijalne podrške, pričanja s prijateljima, sudjelovanja u grupnim aktivnostima i dr. Takvi rezultati s jedne strane, proizlaze iz različitih vrsta stresnih situacija o kojima izvještavaju žene i muškarci, a s druge, tumače se spolnim stereotipima, tj. razlikama u procesu socijalizacije kad žene postaju emocionalno osjetljivije, jače i češće izražavaju svoja čuvstva i ovisnije su, dok su muškarci naučeni skrivati emocije i naglašavati instrumentalne, analitičke vještine rješavanja problema (Arambašić, 2003).

Brojna su istraživanja proučavala spolne razlike u socijalnoj podršci nezaposlenih osoba. Bjarnason i Sigurdardottir (2003) ističu da su nezaposlene žene više pod utjecajem stresa nego žene koje rade ili su kućanice, ali da podrška članova obitelji i prijatelja značajno umanjuje takve razlike u stresu. Naglašavaju i da socijalna podrška pruža učinkovitiju zaštitu od stresa za nezaposlene žene nego za nezaposlene muškarce. Hammarström i Janlert (1997; prema Creed i Moore, 2006) nalaze da je percepcija niske socijalne podrške jače povezana s manjom psihološkom dobrobiti kod žena nego kod muškaraca. Barbee i sur. (1993) spominju da žene, za razliku od muškaraca, u većoj mjeri osjećaju kao da socijalna podrška koju primaju i pružaju povećava njihov osjećaj osobne kontrole. Pozitivno reagiranje žena na podršku koju im pružaju drugi također može i ohrabriti druge da im pruže upravo onoliko podrške koliko im je potrebno. Riggio i Zimmerman (1991; prema Barbee i sur., 1993) utvrdili su da žene lakše prilagođavaju pokazivanje svojih emocija kako bi dobile podršku od svojih partnera, dok muškarci to ne čine. Istraživanja pokazuju da tijekom života žene traže više socijalne podrške, više je primaju i zadovoljnije su primljenom podrškom, za razliku od muškaraca (Barbee i sur., 1993). Kao što je istaknuo Pearlin (1975; prema Creed i Watson, 2003), manje je vjerojatno da će nezaposlene žene tražiti podršku samo od svojih partnera, za razliku od nezaposlenih muškaraca. Ističe i da, dok se smatra da žene imaju takve socijalne mreže iz kojih mogu češće dobivati podršku, socijalne mreže muškaraca uglavnom su izgrađene oko kompetitivnih aktivnosti kao što su posao i sport, a kad im zatreba socijalna podrška, tada će se prvenstveno obratiti svojim partnericama. Stereotip ženske uloge (naglašavanje brižnosti i emocionalne ekspresivnosti) olakšava ženama da dobiju socijalnu podršku iz bliskih odnosa, kao i da

je pruže, dok stereotip muške uloge (naglašavanje postignuća, autonomije i emocionalne kontrole) čini težim traženje i dobivanje socijalne podrške (Belle, 1987; McMullen i Gross, 1983; Shumaker i Hill, 1991; prema Barbee i sur., 1993). Cohen (2004) ističe da muškarci mogu imati više koristi od više socijalnih odnosa koji su lošije kvalitete, dok to ne vrijedi za žene. Sarason i sur. (1987) nalaze da samo oni muškarci kojima je najviše potrebna primaju pomoć, dok oni kojima je nešto bolje izbjegavaju primanje pomoći i nastoje se doimati čvršćima. Istraživanja posljedica dugotrajne nezaposlenosti pokazuju da su muškarci češće nezadovoljni podrškom koju im pružaju obitelj i prijatelji (Schmitt i Kurdek, 1985; prema Barbee i sur., 1993), dok su žene koje su dulje vrijeme nezaposlene zadovoljnije socijalnom podrškom koju primaju.

Dob nezaposlenih osoba i socijalna podrška

Mnoga istraživanja pokazuju da postoje razlike u socijalnoj podršci nezaposlenih osoba s obzirom na njihovu dob. Mladi nezaposleni izvještavaju o više socijalne podrške (Creed i Watson, 2003), dok kod nezaposlenih srednje dobi, od kojih njihova okolina ima veća očekivanja da imaju posao, s produljenjem nezaposlenosti dolazi do erozije socijalne podrške. Nalazi brojnih istraživanja pokazuju da osobe srednje dobi više pate zbog nezaposlenosti od mlađih i starijih, što se može objasniti većom financijskom odgovornošću, kao i većom važnošću koju pridaju karijeri i svojoj radnoj ulozi. Mladi su pak manje opterećeni raznim obvezama, a njihove financijske nevolje ublažava i uobičajena potpora roditelja (prema Šverko, Maslić-Seršić i Galešić, 2004). Bjarnason i Sigurdardottir (2003) ističu da je kod nezaposlenih mladih ljudi roditeljska emocionalna podrška povezana s manje materijalne deprivacije i manje stresa. Ljudi starije životne dobi imaju manje ovisnih članova u obitelji, smanjene financijske zahtjeve, a manje ih muče i brige o neizvjesnosti karijere jer se približavaju umirovljenju. Istraživanja pokazuju i da imaju uže socijalne mreže i percipiraju manje izvora podrške, za razliku od mlađih, koji socijalnu podršku primaju iz širih mreža (prema Sarafino, 1994).

PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Nezaposlenost može ostaviti brojne negativne posljedice na psihološku dobrobit nezaposlenih osoba. Brojna istraživanja upućuju na to da do nepovoljnih posljedica nezaposlenosti dolazi zbog deprivacije funkcija koje bi zaposlenje inače osiguravalo. Percepcija socijalne podrške u situaciji nezaposlenosti smatra se važnim čimbenikom koji može umanjiti doživljaj stresa i smanjiti rizik nastanka raznih tjelesnih i psihičkih poremećaja (Cohen i Wills, 1985).

U ovom istraživanju želimo ispitati mijenja li se socijalna podrška tijekom trajanja nezaposlenosti i kako na socijalnu podršku utječe zapošljavanje. Pretpostavljamo da je u periodu od dvije godine došlo do smanjivanja socijalne podrške za osobe koje su ostale nezaposlene, a da je došlo do povećanja socijalne podrške za osobe koje su u drugoj točki mjerenja bile zaposlene.

Nadalje, želimo ispitati mijenja li se socijalna podrška nezaposlenih osoba tijekom perioda od dvije godine ovisno o njihovom spolu. Naime, rezultati istraživanja (npr. Leana i Feldman, 1991) pokazuju da postoje razlike u načinima na koje se muškarci i žene suočavaju s nezaposlenošću. Žene više od muškaraca traže socijalnu podršku, više je primaju i zadovoljnije su njome (Barbee i sur., 1993). Također, neka istraživanja pokazuju i da su kod dugotrajne nezaposlenosti muškarci, od kojih se često prvenstveno očekuje da budu hranitelji obitelji, češće nezadovoljni socijalnom podrškom (Barbee i sur., 1993). Stoga pretpostavljamo da se socijalna podrška tijekom perioda od dvije godine manje smanjuje kod nezaposlenih žena nego kod muškaraca.

Želimo također ispitati mijenja li se socijalna podrška tijekom perioda od dvije godine ovisno o dobi nezaposlenih osoba. Rezultati istraživanja (npr. Jackson i Warr, 1984) pokazuju da se učinci nezaposlenosti mogu razlikovati s obzirom na dob. Mlađe osobe u pravilu imaju manju obiteljsku odgovornost i manje financijskih obaveza, a osim toga, imaju i veliku podršku roditelja i okoline (prema Bjarnason i Sigurdardottir, 2003). Stoga pretpostavljamo da se socijalna podrška manje smanjuje kod mladih nezaposlenih osoba nego kod nezaposlenih osoba srednje dobi i osoba starije dobi.

METODOLOGIJA

Podaci koje obrađujemo u ovoj radnji prikupljeni su u okviru projekta “Psihološki aspekti nezaposlenosti”, realiziranog na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pod vodstvom prof. Branimira Šverka, uz potporu Ministarstva gospodarstva, rada i poduzetništva. Cilj provođenja tog istraživanja bio je “upoznati psihosocijalne karakteristike nezaposlenih osoba, istražiti psihološke posljedice njihove dugotrajne nezaposlenosti i ustanoviti koja njihova obilježja pridonose reintegraciji u svijet rada, a koja produžuju stanje nezaposlenosti” (prema Galešić, Maslić-Seršić i Šverko, 2003). Provedena su četiri vala istraživanja - 2003., 2004., 2005. i 2006. godine. Podaci za ovu analizu preuzeti su iz prve i treće točke istraživanja (2003. i 2005. godine) jer su upitnici korišteni u ta dva mjerenja sadržavali ljestvicu socijalne podrške.

Sudionici i postupak

Sudionici su bile osobe koje su u prvom dijelu istraživanja, 2003. godine, bile prijavljene na Hrvatskom zavodu za zapošljavanje, a koje su pristale sudjelovati i u trećem dijelu istraživanja, 2005. godine (N=449). U vrijeme provođenja ponovljenog istraživanja neki od sudionika bili su zaposleni (N=186; 41,43%), no većina nanovo kontaktiranih sudionika bila je nezaposlena (N=263; 58,67%).

Osnovno istraživanje provedeno je od početka lipnja do početka kolovoza 2003. godine. Uvježbani anketari, 28 studenata viših godina studija psihologije, tada su osobno kontaktirali sudionike, prilazeći im u čekaonicama ispostava HZZ-a. Obuhvaćene su ispostave HZZ-a unutar svih područja Hrvatske. Broj anketiranih sudionika u svakoj od 25 područnih službi HZZ-a bio je unaprijed određen kako bi bio proporcionalan stvarnom udjelu nezaposlenih na pojedinom području, što se može vidjeti u tablici 5 u Prilogu. Ispitali smo 1138 nezaposlenih osoba, odnosno 0,3% svih registriranih pri HZZ-u. Zbog mogućnosti da se nezaposleni koji dolaze u ispostave u različito doba dana, odnosno mjeseca međusobno razlikuju, podjednak broj sudionika anketirali smo ujutro i popodne te početkom, sredinom i krajem mjeseca. Sudionici su pritom birani po slučaju, a oni koji su pristali sudjelovati u istraživanju su u posebnoj prostoriji uz pomoć anketara ispunjavali upitnik, što je trajalo 20-40 minuta. Sudionike

smo zamolili da ostave svoje podatke (ime, prezime, adresu i/ili broj telefona) kako bi ih se moglo kontaktirati u nastavku istraživanja, što je učinilo njih 804 (70%). Anketari su sudionicima objasnili da je njihovo sudjelovanje u potpunosti anonimno, a kako bi se njihovi podaci u nastavku istraživanja mogli povezati s postojećima, svakom je sudioniku pridjeljena jedinstvena šifra.

Treća točka istraživanja provedena je u listopadu 2005. Tom su prilikom, kao i u drugoj točki istraživanja (u listopadu 2004.), anketari telefonski kontaktirali sudionike, podsjetili ih na istraživanje u kojem su sudjelovali prethodne dvije godine, pitali ih o njihovom trenutnom radnom statusu i zamolili ih da ponovno sudjeluju. Nekoliko dana kasnije sudionici su poštom primili kuvertu u kojoj su se nalazili upitnik, adresirana povratna omotnica s poštanskom markom te pismo u kojem je objašnjena svrha istraživanja te izražena zahvala za sudjelovanje. U pismu je također bila i obavijest da će troje po slučaju odabranih sudionika koji ispunjeni upitnik vrate poštom osvojiti iznos od 1000 kn. To smo učinili sa svrhom povećanja broja vraćenih upitnika. Nije poslan 41 upitnik jer su sudionici ili odbili sudjelovanje u istraživanju (N=23) ili ostavili nepotpunu adresu (N=16), a dvoje ih je preminulo. Nakon mjesec dana sudionicima koji nisu vratili poštanske upitnike poslali smo pismo kojim ih se podsjetilo na njihov značaj sudjelovanja u istraživanju. Od ukupno 761 poslanog upitnika vraćeno ih je 452 (60%), čime je zadržan visok postotak sudjelovanja nakon perioda od više od dvije godine (39,7% originalnog uzorka).

Utvrđeno je da uzorak od 1138 nezaposlenih osoba ispitanih u prvoj točki istraživanja dobro odražava strukturu nezaposlenih u Republici Hrvatskoj po većini demografskih varijabli. Značajno su odstupale jedino dobna i obrazovna struktura (Galešić, Maslić-Seršić i Šverko, 2003). U uzorku je podcijenjen broj starijih i slabije obrazovanih osoba (*tablica 1*), koje i inače najčešće odbijaju sudjelovanje u anketama, uglavnom zato što ispunjavanje upitnika doživljavaju prezahtjevnim i previše napornim.

Usporedimo li karakteristike tog uzorka s našim uzorkom sudionika koji su ostali u istraživanju i dvije godine kasnije (N=449), možemo vidjeti da je u istraživanju 2005. godine bilo nešto više muškaraca u odnosu na 2003. godinu. Možemo uočiti da je došlo do određenog osipanja uzorka – manje je sudionika starije dobi, kao i sudionika koji su slabije obrazovani, u odnosu na cjelokupni uzorak od 1138 nezaposlenih osoba koje su ispitivane u prvom mjerenju te naročito u odnosu na populaciju nezaposlenih u

Republici Hrvatskoj (*tablica 1*). Osim toga, u našem je uzorku manje sudionika koji su do vremena prvog mjerenja bili nezaposleni više od 3 godine u odnosu na početni uzorak iz 2003. godine.

Tablica 1
Struktura populacije i uzorka nezaposlenih osoba
po nekim sociodemografskim obilježjima

	postotak u populaciji nezaposlenih u RH, 06/2003.	postotak u uzorku našeg istraživanja, 06/2003.(N=1138)	postotak u uzorku našeg istraživanja, 10/2005.(N=449)
spol			
muškarci	42%	37,3%	39,7%
žene	58%	62,7%	60,3%
dob			
do 24	19%	28,5%	30,3%
25-34	25%	23,1%	29,4%
35-44	24%	19,7%	18,4%
45-54	24%	21,2%	17,7%
55+	8%	7,5%	4,3%
obrazovanje			
NSS	36%	17,9%	12,6%
SSS	57%	71,2%	70,6%
VSS	7%	10,9%	16,8%
trajanje nezaposlenosti (do 06/2003.)			
do 6 mj.	25%	29,9%	33,6%
6 mj.-3 g.	48%	29,3%	34,0%
više od 3 g.	26%	40,3%	32,4%

legenda: NSS – nk, pk, ns; SSS – kv, vk, ss; VSS – vss, vs

Instrumenti

Za potrebe projekta “Psihološki aspekti nezaposlenosti” konstruirano je nekoliko verzija upitnika. Upitnik koji je korišten u osnovnom istraživanju 2003. godine bio je opsežniji te je njegovo ispunjavanje trajalo 20-40 minuta. Sadržavao je pitanja o demografskim obilježjima ispitanika i ljestvice za procjenu sljedećih varijabli: svakodnevne aktivnosti, socijalna podrška, materijalno stanje, stavovi prema radu, stavovi o uzrocima nezaposlenosti i društvenoj pravdi, način i intenzitet traženja posla, psihološka deprivacija i subjektivno zdravlje. Upitnik korišten u ponovljenom istraživanju 2005. godine bio je kraći i njegovo ispunjavanje trajalo je 15-ak minuta. Sadržavao je pitanja o radnom statusu, svakodnevnim aktivnostima, psihološkoj deprivaciji, socijalnoj podršci, načinima i intenzitetu traženja posla, materijalnom stanju

i subjektivnom doživljaju zdravlja. U oba upitnika za mjerenje istog konstrukta korištena su jednaka pitanja.

Iz upitnika su za potrebe ovog rada statistički analizirani sociodemografski podaci o *spolu* i *dobi* sudionika te podaci o *percipiranoj socijalnoj podršci*.

Ljestvica za procjenu stupnja socijalne podrške

Ova ljestvica korištena je u istraživanju Abbey, Abramis i Caplan (1985). Sadrži 8 čestica, odnosno pitanja u kojima ispitanik treba procijeniti u kojoj mu mjeri bliske osobe "...pružaju ohrabrenje", "...daju korisne informacije", "...pružaju izravnu pomoć", i sl. i to na 4-stupanjskoj ljestvici (nikad, ponekad, često, uvijek). Ukupan rezultat formiran je kao linearna kombinacija odgovora na sve tvrdnje. Najmanji mogući rezultat iznosi 8, a najveći 32.

Provedba faktorske analize metodom glavnih komponenti pokazala je postojanje jednog faktora koji objašnjava ukupno 60% varijance dobivenih rezultata. Stoga se podaci o percipiranoj socijalnoj podršci temelje na ukupnom broju bodova na 8 čestica ove ljestvice. Metrijske karakteristike ljestvice pokazuju visoku internu konzistenciju i govore u prilog korištenja sumativnih rezultata.

Koeficijent unutarnje konzistencije skale, Cronbachov alfa, izračunat na uzorku od 1138 nezaposlenih osoba u prvoj točki istraživanja 2003. godine, iznosi 0,90 pa možemo smatrati da odabrane čestice dobro reprezentiraju ukupni rezultat na skali. Provjerili smo razlikuje li se ta vrijednost od vrijednosti dobivenih na uzorku osoba koje su ostale u istraživanju i dvije godine kasnije (N=449). Cronbachov alfa za taj uzorak u prvom mjerenju iznosi 0,91, a u drugom mjerenju 0,89.

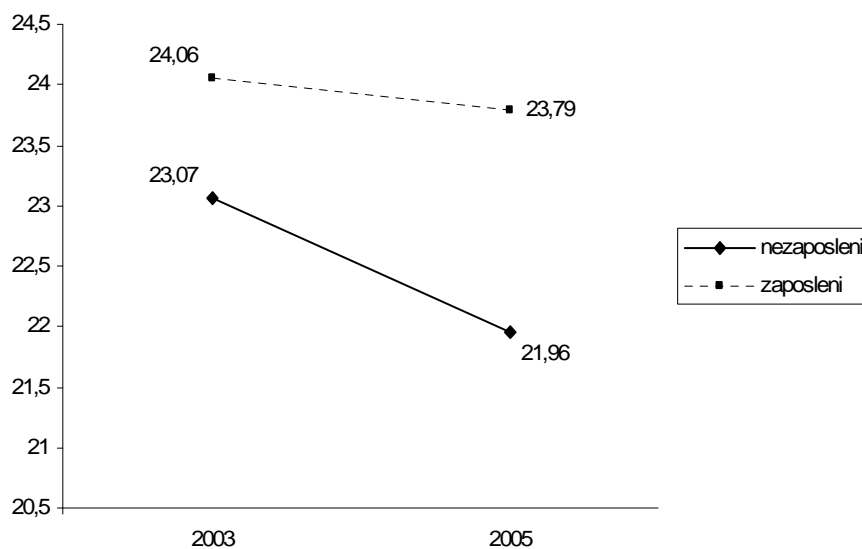
Ljestvica se nalazi u Prilogu.

REZULTATI

Kako bismo ispitali je li u periodu od dvije godine došlo do promjene u socijalnoj podršci kod osoba koje su se do drugog mjerenja zaposlile i osoba koje su tijekom oba mjerenja bile nezaposlene, podatke smo obradili analizom varijance za ponovljena mjerenja.

1. U prvoj analizi ispitali smo razlike u mjerama percipirane socijalne podrške između sudionika koji su tijekom oba mjerenja bili nezaposleni (N=242) i sudionika koji su u drugom mjerenju bili zaposleni (N=179) te razlike s obzirom na te dvije točke mjerenja. Pritom su nezavisne varijable a) vrijeme te b) radni status u ponovljenom mjerenju, a zavisna varijabla je socijalna podrška.

Naši rezultati pokazuju da, za razliku od sudionika koji su našli posao, sudionici koji su ostali nezaposleni percipiraju podršku manjom u oba mjerenja te se za njih socijalna podrška s produljenjem nezaposlenosti smanjuje, dok za sudionike koji su našli posao socijalna podrška ostaje podjednaka. Rezultati su prikazani na slici 1.

Slika 1. Socijalna podrška sudionicima koji su tijekom oba mjerenja bili nezaposleni (N=242) i sudionicima koji su tijekom drugog mjerenja bili zaposleni (N=179).

Rezultati analize varijance prikazani su u tablici 2.

Tablica 2
Rezultati složene analize varijance 2 (vrijeme) x 2 (radni status u ponovljenom mjerenju, T2)
za zavisnu varijablu socijalna podrška; (N=421)

<i>izvor varijabiliteta</i>	<i>suma kvadrata</i>	<i>varijanca (prosječni kvadrat)</i>	<i>df</i>	<i>F-omjer</i>	<i>značajnost</i>
vrijeme	97,936	97,936	1/419	6,64	p<0,01
radni status u T2	408,415	408,415	1/419	9,57	p<0,01
vrijeme x radni status u T2	36,596	36,596	1/419	2,48	p>0,05

Glavni efekt vremena pokazao se značajnim ($F(1/419)=6,64$; $p<0,01$). Tijekom razdoblja od dvije godine došlo je do statistički značajne promjene u socijalnoj podršci. Socijalna podrška se na razini cjelokupnog uzorka smanjila. Glavni efekt radnog statusa tijekom drugog mjerenja također se pokazao statistički značajnim ($F(1/419)=9,57$; $p<0,01$). Osobe koje su tijekom oba mjerenja bile nezaposlene i one koje su tijekom drugog mjerenja bile zaposlene se statistički značajno razlikuju u socijalnoj podršci. U prosjeku, oni koji su kontinuirano nezaposleni percipiraju socijalnu podršku manjom, za razliku od osoba koje su do drugog mjerenja našle posao.

Interakcija vremena i radnog statusa sudionika u ponovljenom mjerenju nije se pokazala značajnom ($F(1/419)=2,84$; $p>0,05$). Odnosno, možemo reći da se promjene do kojih dolazi u socijalnoj podršci u periodu od dvije godine ne razlikuju s obzirom na to da li je radni status sudionika tijekom drugog mjerenja promijenjen u odnosu na njihov radni status tijekom prvog mjerenja. No, kako je iz slike 1 vidljivo da sudionicima koji su ostali nezaposleni socijalna podrška pada, odlučili smo provesti dodatnu provjeru značajnosti razlika u socijalnoj podršci između ove dvije skupine. Takva provjera t-testom za zavisne uzorke pokazala je da je u periodu od dvije godine promjena u socijalnoj podršci za sudionike koji su ostali nezaposleni statistički značajna ($t(1)=3,02$; $p<0,01$), dok za sudionike koji su se uspjeli zaposliti nema statistički značajne promjene u socijalnoj podršci ($t(1)=0,71$; $p>0,05$). Provjera t-testom za nezavisne uzorke pokazala je da statistički značajna razlika između ove dvije skupine postoji i u prvom mjerenju ($t(1)=-1,20$; $p<0,05$) i u drugom ($t(1)=-3,64$; $p<0,01$).

Što se tiče nekonzistentosti između neznačajnosti interakcije dobivene analizom varijance i značajnosti t-testa za nezaposlene, možemo zaključiti da bi razlog tome mogao biti nejednak broj sudionika u provedenim analizama.

2. U drugoj analizi ispitali smo promjene u mjerama socijalne podrške s obzirom na spol sudionika koji su u obje točke mjerenja bili nezaposleni (N=93 muških i N=148 ženskih sudionika). Rezultati se nalaze u tablici 3.

Tablica 3
Rezultati složene analize varijance 2 (vrijeme) x 2 (spol)
za zavisnu varijablu socijalna podrška; (N=241)

<i>izvor varijabiliteta</i>	<i>suma kvadrata</i>	<i>varijanca (prosječni kvadrat)</i>	<i>df</i>	<i>F-omjer</i>	<i>značajnost</i>
vrijeme	109,445	109,445	1/239	6,74	p<0,01
spol	1,790	1,790	1/239	0,04	p>0,05
vrijeme x spol	49,196	49,196	1/239	3,03	p>0,05

Glavni efekt vremena pokazao se značajnim ($F(1/239)=6,74$; $p<0,01$). Takav rezultat je u skladu s ranijim nalazom. Kod nezaposlenih je došlo do smanjenja socijalne podrške, što je u skladu s našim pretpostavkama. Glavni efekt spola nije se pokazao statistički značajnim ($F(1/239)=0,04$; $p>0,05$). Dakle, nema razlika u socijalnoj podršci između muških i ženskih sudionika. Interakcijski efekt vremena i spola također se nije pokazao statistički značajnim ($F(1/239)=3,03$; $p>0,05$). Odnosno, možemo reći da je smanjenje podrške neovisno o tome radi li se o muškim ili ženskim sudionicima.

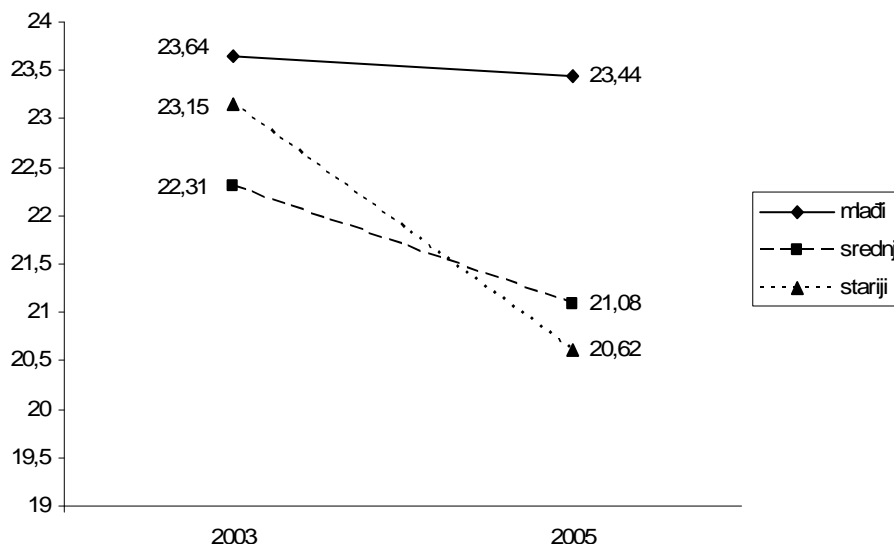
Aritmetičke sredine za socijalnu podršku nezaposlenim muškarcima i nezaposlenim ženama nalaze se u tablici 8 u Prilogu.

3. U trećoj analizi ispitali smo promjene u mjerama socijalne podrške između tri nezavisne dobne skupine sudionika koji su u periodu od dvije godine ostali nezaposleni.

Sudionike smo s obzirom na dob podijelili u tri skupine, koje čine: mlađi (do 30 godina; N=101), osobe srednje dobi (31-45 godina; N=79) i stariji (46 i više godina; N=61). Za ovakvu podjelu smo se odlučili jer smatramo da mlađe osobe imaju roditeljsku podršku koja im pomaže u suočavanju s nezaposlenošću, a imaju i manje obiteljskih odgovornosti i financijskih obaveza, za razliku od osoba starije dobi, a naročito za razliku od osoba srednje dobi, kojima su resursi najpotrebniji.

Kao što možemo vidjeti na slici 2, mlađi sudionici percipiraju socijalnu podršku većom nego druge dvije dobne skupine, i to u obje točke mjerenja. Kod mlađih sudionika socijalna podrška ostaje podjednako velika, dok kod druge dvije dobne

skupine postoji pad u socijalnoj podršci. Pritom je kod sudionika starijih od 46 godina zamjetan veći pad u socijalnoj podršci nego kod sudionika srednje dobi.

Slika 2. Socijalna podrška sudionicima različite dobi koji su u obje točke mjerenja bili nezaposleni (N=241).

Tablica 4
Rezultati složene analize varijance 2 (vrijeme) x 3 (dob)
za zavisnu varijablu socijalna podrška; (N=241)

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	varijanca (prosječni kvadrat)	df	F-omjer	značajnost
vrijeme	201,327	201,327	1/238	12,52	p<0,01
dob	368,018	184,009	2/238	3,91	p<0,05
vrijeme x dob	102,633	51,317	2/238	3,19	p<0,05

Pogledamo li rezultate analize varijance, možemo vidjeti da se glavni efekt vremena pokazao značajnim ($F(1/238)=12,52$; $p<0,01$). Kod osoba koje su ostale nezaposlene došlo je do statistički značajne promjene u mjerama socijalne podrške. Kao što možemo vidjeti na slici 2, kod njih se socijalna podrška smanjuje. Glavni efekt dobi također se pokazao značajnim ($F(2/238)=3,91$; $p<0,05$), što znači da se osobe različite dobi razlikuju s obzirom na socijalnu podršku.

Interakcija vremena i dobi pokazala se statistički značajnom ($F(2/238)=3,19$; $p<0,05$). Dakle, promjene do kojih dolazi u socijalnoj podršci nezaposlenih tijekom perioda od dvije godine statistički se značajno razlikuju s obzirom na dob nezaposlenih.

RASPRAVA

Prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, više od 50 % nezaposlenih osoba u našoj zemlji nezaposleno je barem godinu dana, a neki od njih i po nekoliko godina. Ti podaci govore i da je prosječno trajanje nezaposlenosti tri godine. McKee-Ryan i sur. (2005) u svojoj meta-analizi naglašavaju da je produljenje nezaposlenosti povezano sa smanjenom dobrobiti nezaposlenih. Postavlja se pitanje koliko izloženost takvom intenzivnom i dugotrajnom stresu “nagrizi” mehanizme socijalne podrške kod osoba koje su dugotrajno nezaposlene?

Sudionici našeg istraživanja su bile osobe koje su bile longitudinalno praćene tijekom perioda od dvije godine (N=449). Zanimalo nas je ponajprije mijenja li se socijalna podrška tijekom trajanja nezaposlenosti i kako na socijalnu podršku utječe zapošljavanje. Pretpostavili smo da je za osobe koje su i u ponovljenom mjerenju ostale nezaposlene (N=263) došlo do smanjenja socijalne podrške, a da se za osobe koje su se do ponovljenog mjerenja zaposlile (N=186) socijalna podrška povećala. Naročito nas je zanimalo da li se kod osoba koje su ostale nezaposlene socijalna podrška u periodu od dvije godine mijenja ovisno o spolu, kao i mijenja li se kod njih socijalna podrška ovisno o dobi. Pretpostavili smo da će se pritom socijalna podrška manje smanjiti kod nezaposlenih žena i kod mladih nezaposlenih osoba u donosu na ostale. Navest ćemo neke od mogućih razloga zbog kojih pretpostavke našeg istraživanja nisu u potpunosti potvrđene.

Povezanost promjena u socijalnoj podršci s radnim statusom sudionika u ponovljenom mjerenju

Rezultati pokazuju da je za sudionike koji su u obje točke mjerenja bili nezaposleni u periodu od dvije godine došlo do smanjenja socijalne podrške. No, naši rezultati nisu potvrdili pretpostavku da se za osobe koje su se zaposlile socijalna podrška povećala. Njima je podrška bila podjednaka u oba mjerenja.

Dodatna provjera razlika u socijalnoj podršci između ove dvije skupine pokazala je da razlika u socijalnoj podršci ove dvije skupine ne samo što postoji u drugom mjerenju, već postoji i u prvom mjerenju, odnosno kad su svi sudionici bili nezaposleni. I u prvoj točki mjerenja sudionici koji kasnije nisu našli posao percipiraju socijalnu

podršku manjom. Pri tumačenju dobivenih rezultata ponajprije treba obratiti pažnju na karakteristike ta dva subuzorka. Kao što je vidljivo iz tablice 7 u Prilogu, među osobama koje su se do ponovljenog mjerenja zaposlile ima manje osoba starije dobi i nižeg obrazovanja nego u skupini osoba koje su do drugog mjerenja ostale nezaposlene. Skupina u kojoj je više mlađih i bolje obrazovanih osoba koje lakše nalaze posao već u prvom mjerenju uživa i veću socijalnu podršku, za razliku od ranije spomenute skupine osoba koje su ostale nezaposlene. Moguće je da osobe koje su do ponovljenog mjerenja uspjele naći posao socijalnu podršku koju primaju i inače percipiraju prilično velikom, čak i u periodu kad su nezaposlene, pa samo dobivanje posla ne mijenja znatno njihovu procjenu. Teško je odrediti koliko je pritom za njihovu percepciju socijalne podrške pozitivnijom zaslužna stvarna razvijenost mreže socijalne podrške, dostupnost i kvaliteta njihove socijalne podrške, a koliko su presudne same sposobnosti pojedine osobe da učinkovito iskoristi mrežu socijalne podrške kojom raspolaže kako bi iz nje uspjela izvući podržavajuće ponašanje. Naime, pri objašnjavanju dobivenih rezultata u obzir treba uzeti činjenicu da je socijalna podrška višestruko uvjetovana pojava, na koju, uz trajanje nezaposlenosti, djeluju i osobine ličnosti (ekstraverzija, neuroticizam, lokus kontrole i dr.), socijalne vještine, socijalna kognicija (atribucije, iracionalna vjerovanja), samopoštovanje i druge osobine koje mogu imati različit utjecaj na učinkovitost korištenja socijalne podrške. Npr. Kessler i sur. (1992; prema McKee-Ryan i sur., 2005) nalaze da osobe s većim socijalnim kompetencijama i nižom socijalnom anksioznošću primaju učinkovitiju socijalnu podršku i općenito lakše stječu prijateljstva.

Naši rezultati pokazuju da sudionici koji su se do drugog mjerenja zaposlili percipiraju socijalnu podršku podjednakom u obje točke mjerenja. Mi smo pretpostavili da će se njima socijalna podrška s vremenom povećati. Tu pretpostavku postavili smo u skladu s nalazima Kinickija i sur. (2000). Njihovo istraživanje pokazalo je da osobe koje su bile prethodno nezaposlene, a u vrijeme ponovljenog mjerenja su imale posao kojim nisu zadovoljne, percipiraju socijalnu podršku manjom, no osobe koje su našle posao kojim jesu zadovoljne, socijalnu podršku percipiraju većom. U našem istraživanju nije ispitivano zadovoljstvo kvalitetom novog posla, no možemo pretpostaviti da bi ono moglo imati utjecaja i kod naših sudionika. Odnosno, moguće je da je kvaliteta novih poslova koje te osobe nalaze prilično različita, a samim tim i njihovo zadovoljstvo tim poslovima, a da su pozitivni efekti ponovnog zaposlenja što se

percepcije socijalne podrške tiče možda ograničeni samo na one sudionike koji su našli posao kojim su zadovoljni. McKee-Ryan i sur. (2005) našli su da su socijalna podrška i podrška u traženju posla prediktori ponovnog zapošljavanja. Ističu da je moguće da će nezaposlene osobe sa slabijim mentalnim zdravljem i slabijim resursima suočavanja (među koje spada i socijalna podrška) prihvatiti možda i prvu priliku za posao koja im se pruži, bez obzira na kvalitetu tog posla, dok osobe s boljim mentalnim zdravljem i boljim resursima suočavanja mogu biti upornije u traženju odgovarajućeg ponovnog zaposlenja kojim će onda u konačnici i biti zadovoljnije.

Utvdili smo da se kod sudionika koji su ostali nezaposleni s vremenom dolazi do pada u socijalnoj podršci. Prilikom postavljanja pretpostavki pošli smo od nalaza McKee-Ryana i sur. (2005) koji na temelju prikupljenih podataka sažetih u meta-analizi ističu da se s produljenjem nezaposlenosti negativni efekti kumuliraju i, između ostalog, da se socijalna podrška smanjuje. Socijalna podrška može biti bitan resurs suočavanja sa stresnom situacijom produljenog trajanja nezaposlenosti. Do iscrpljivanja resursa suočavanja u situaciji nezaposlenosti dolazi zbog brojnih faktora. Prema Lazarusu i Folkmanu (1984) utjecaj stresa ovisi o intenzitetu i trajanju stresa, no i o količini socijalne podrške. Bjarnason i Sigurdardottir (2003) ističu da ekonomske poteškoće nezaposlenih mogu indirektno povećati stres postepeno nagrizaajući strukture socijalne podrške i povećavajući percepciju relativne deprivacije. Istraživanja pokazuju i da ukoliko socijalne mreže nezaposlenih osoba jesu velike, no ne podržavaju njihove ciljeve, neće ni biti učinkovite u smanjivanju stresa u situaciji nezaposlenosti. Dakle, bitno je na koji način ljudi iz okoline nezaposlenih osoba reagiraju na stanje produljene nezaposlenosti, no dobivanje adekvatne pomoći i podrške ovisi i o tome koliko učinkovito pojedine osobe koriste mrežu socijalne podrške kojom raspolažu. Ponekad već i samo druženje i sudjelovanje u društvenim aktivnostima može imati pozitivan učinak. Pokazalo se da nezaposleni rjeđe sudjeluju u socijalnim aktivnostima od zaposlenih, a da češće sudjelovanje u takvim aktivnostima dovodi do povoljnijeg psihičkog stanja (Waters i Moore, 2002).

Spol sudionika i promjene u socijalnoj podršci

Drugi problem istraživanja bio je ispitati mijenja li se socijalna podrška nezaposlenih osoba tijekom perioda od dvije godine ovisno o njihovom spolu. Rezultati nekih istraživanja pokazuju da nezaposlene žene u većoj mjeri traže socijalnu podršku (Frydenberg i Lewis, 1991; prema Creed i Moore, 2006), više je primaju i zadovoljnije su njome od nezaposlenih muškaraca. Pretpostavili smo da će se socijalna podrška između dva mjerenja manje smanjiti kod nezaposlenih žena nego kod nezaposlenih muškaraca, no to nije potvrđeno. Naši rezultati pokazuju da između muškaraca i žena nema razlike u socijalnoj podršci, kao ni da ovisno o spolu nema razlike u tome kako se socijalna podrška u periodu od dvije godine smanjuje.

Takvi rezultati ipak ne iznenađuju s obzirom na to da nalazi istraživanja spolnih razlika u strategijama suočavanja s nezaposlenošću (među koje spada i traženje socijalne podrške) nisu sasvim jasni. Brojna su istraživanja koja djelomično potvrđuju ili koja uopće ne potvrđuju takve razlike. Npr. Smári i sur. (1997; prema Arambašić, 2003) nisu našli razlike s obzirom na spol u korištenju strategija suočavanja usmjerenih na emocije (npr. traženje emocionalne socijalne potpore od prijatelja, rodbine). Leana i Feldman (1991) nisu našli ni spolne razlike u stupnju potresenosti gubitkom zaposlenja koji bi mogao utjecati na različite strategije suočavanja za muškarce i za žene. Kao što su istaknuli još Bartell i Bartell (1985; prema Leana i Feldman, 1991), učinci nezaposlenosti za žene bi mogli biti bar jednako toliko složeni kao i za muškarce, a možda i više ako u obzir uzmemo to da one često imaju veću obiteljsku odgovornost, da im je teže nego muškarcima naći novi posao, da imaju nesigurnija i često manja financijska primanja u odnosu na muškarce i da često nisu sigurne u to što okolina očekuje od njih. Istraživanja pokazuju i da, kad su uspoređivani žene i muškarci koji obavljaju slične aktivnosti ili koji su iskusili slične stresne situacije, nema spolnih razlika u traženju socijalne podrške (Porter i Stone, 1995; Ptacek i sur., 1992; prema Felsten, 1998). Treschuk (1988; prema Barbee i sur., 1993) nije našao razlike između žena i muškaraca u traženju socijalne podrške za ozbiljne probleme, emocionalne poteškoće ili materijalne poteškoće, no našao je da muškarci češće ističu da im nedostaje podrške kad se radi o rješavanju svakodnevnih problema.

Već su Sarason i sur. (1987) upozorili da ne bi trebalo generalizirati nalaze o razlikama u socijalnoj podršci s obzirom na različite skupine sudionika po dobi i po

socioekonomskim obilježjima. Ističu da se struktura socijalne podrške osobe mijenja s vremenom. Dakle, uzevši u obzir to da dobivanje i korištenje socijalne podrške uvelike ovise o kontekstu situacije, o navikama osobe i drugim spomenutim faktorima, nalaz da nije dobivena razlika u socijalnoj podršci između nezaposlenih muškaraca i žena ne začuđuje.

U obzir treba uzeti i to da se shvaćanje pojma socijalne podrške kao i potreba za njom donekle razlikuju kod muškaraca i kod žena. Socijalne mreže muškaraca opisuju se kao ekstenzivnije i njihovi odnosi više su usmjereni na različite aktivnosti. Žene pak imaju uže socijalne mreže, no njihove veze s okolinom su intenzivnije i dublje, a odnosi emocionalniji (Sarafino, 1994). Moguće je i da nezaposleni muškarci i žene imaju različito shvaćanje socijalne podrške i da na donekle različit način ispunjavanju potrebu za njom, no u konačnici su možda podjednako zadovoljni primljenom socijalnom podrškom i podjednako im je korisna. To pokazuju i rezultati istraživanja Ptaceka i sur. (1992; prema Felsten, 1998).

Bitno je koliko je primljena socijalna podrška značajna za pojedinca. Sarason i sur. (1987) ističu da ponekad samo jedna socijalna veza, ako je značajna, može pomoći u zaštiti od negativnih učinaka stresa jer može osiguravati više funkcija socijalne podrške. Istraživanje Leane i Feldman (1991) pokazuje da bračni status može imati učinak na percepciju i reakcije nezaposlenih osoba oba spola. U našem istraživanju je 41% osoba u braku. Heller i sur. (1986) ističu da je pritom bitna kvaliteta braka i da su pozitivni učinci podrške supružnika nezaposlenoj osobi vjerojatno ograničeni samo na one osobe koje su u sretnom braku (Coyne i DeLongis, 1986; prema Heller i sur., 1986). Podrška tako bliske osobe kao što je supružnik može služiti kao “ublaživač” stresa i adekvatna socijalna podrška i muškarcima i ženama u situaciji dugotrajne nezaposlenosti. Osim toga, kao što ističu Cohen i Wills (1985), često imati zadovoljenu jednu vrstu podrške znači imati pristup i ostalim vrstama podrške. Tako ukoliko nezaposleni provode puno vremena u “druženju” s osobama iz njihove okoline, to može značiti da ujedno imaju i više prilika da dođu do instrumentalne (razne usluge, konkretna pomoć, financijska i materijalna pomoć), emocionalne ili informacijske socijalne podrške.

Povezanost dobi s promjenama u socijalnoj podršci

Kao treći problem ovog istraživanja htjeli smo provjeriti mijenja li se kod osoba koje su u obje točke mjerenja bile nezaposlene socijalna podrška različito ovisno o njihovoj dobi. Ta pretpostavka je potvrđena. Naši rezultati pokazuju da kod osoba srednje i kod osoba starije dobi socijalna podrška u periodu od dvije godine pada, dok se kod mlađih nezaposlenih socijalna podrška ne mijenja.

Možemo navesti neke od razloga zašto mlađi imaju više socijalne podrške i zašto se njima socijalna podrška ne smanjuje s vremenom. Naime, mladi ljudi tek započinju karijeru i većinom su optimističniji od starijih osoba što se tiče mogućnosti njihovog profesionalnog razvoja i napredovanja. Lakše im je riješiti svoj problem nezaposlenosti, čega su svjesni i oni i njihova okolina. Kod njih u slučaju gubitka posla ipak ne dolazi do tako izražene erozije socijalne podrške kao što bi to bio slučaj sa starijim nezaposlenim osobama. Osim toga, oni, uz šire socijalne mreže, imaju i više izvora socijalne podrške (prema Sarafino, 1994). Najvažniji izvori socijalne podrške za mlade nezaposlene su obično još uvijek njihova obitelj i prijatelji, a najčešće nisu još izgradili čvršće veze s kolegama s posla. Kessler, Turner i House (1988; prema Kokko i Pulkkinen, 1998) naglašavaju da je dostupnost socijalne podrške od strane prijatelja naročito važna za mlade nezaposlene osobe koje još nisu u braku. Manje su opterećeni obiteljskim obvezama, a njihove financijske nevolje ublažava i uobičajena potpora roditelja (prema Šverko, Maslić-Seršić i Galešić, 2004). Bjarnason i Sigurdardottir (2003) također naglašavaju da je kod nezaposlenih mladih ljudi roditeljska emocionalna podrška povezana s manje materijalne deprivacije i manje stresa. Kieselbach (2003) navodi i da percepcija adekvatne socijalne podrške može omogućavati mladima da potragu za poslom podrede zadržavanju trenutnog stila života, karakteriziranog povremenim zaposlenjima i intenzivnijim bavljenjem hobijima. Moguće je i da mlađi ljudi, koji imaju manje obaveza u obitelji i kućanstvu, imaju više vremena za druženje s drugim ljudima, za hobije i zajedničke aktivnosti (Warr, 1984) pa stoga i lakše nalaze adekvatnu socijalnu podršku kad im je potrebna.

Nalaz ovog istraživanja da nezaposlene osobe srednje dobi percipiraju tijekom perioda od dvije godine socijalnu podršku manjom od mlađih nezaposlenih osoba, kao i da kod osoba srednje dobi s trajanjem nezaposlenosti dolazi do većeg pada u percepciji socijalne podrške je u skladu s nalazima brojnih istraživanja koja pokazuju da osobe

srednje dobi često najviše pate zbog nezaposlenosti. Naime, stupanj zaokupljenosti radom kod njih je veći nego kod njih nego kod mlađih ljudi (Rowley i Feather, 1987). Kod njih postoji veća financijska i obiteljska odgovornost (Jackson i Warr, 1984). Osobe srednje životne dobi najčešće imaju obitelj, tj. djecu koja još ovise o njima, pa su za njih zaposlenje te socijalnoekonomski status i redoviti prihodi, koji iz njega proizlaze, naročito važni. Iz tih razloga njihova okolina od njih uglavnom očekuje da imaju posao, a ukoliko su dulje vrijeme nezaposleni, ne začuđuje to da njihova socijalna podrška s vremenom slabi.

Naši rezultati pokazuju da kod osoba starijih od 46 godina s trajanjem nezaposlenosti dolazi do najvećeg pada u socijalnoj podršci. Treba uzeti u obzir da su upravo starije osobe najugroženije na tržištu rada i najteže zapošljive. S obzirom na to moguće je da su njihova motivacija za traženjem novog posla, kao i nada da će naći odgovarajući novi posao manje nego što je to slučaj kod nezaposlenih osoba mlađe i srednje dobi. Leana i Feldman (1991) zaključuju da velika stresnost situacije uz doživljaj nedostatka kontrole (što je često slučaj kod starijih i nezaposlenih osoba nižeg stupnja obrazovanja) dovodi do osjećaja “naučene bespomoćnosti”, odnosno da nezaposleni počinju vjerovati da ništa što učine neće promijeniti njihovu situaciju i riješiti njihov problem nezaposlenosti. Uslijed negativne percepcije situacije u kojoj su se našli kod starijih osoba nerijetko dolazi do erozije socijalne podrške. Gubitkom zaposlenja često izgube i dugogodišnje kolege i prijatelje s posla, odnosno osobe koje su im niz godina bile bitan izvor socijalne podrške. Rezultati istraživanja (prema Sarafino, 1994) pokazuju da starije osobe i inače, za razliku od mlađih, imaju uže socijalne mreže i manje izvora socijalne podrške. Kao razlozi tome često se navode životni događaji poput češće smrti ili bolesti vršnjaka i prijatelja, iznenadna preseljenja i drugi događaji koji dovode do nestanka tradicionalnih izvora podrške. Osim u veličini socijalnih mreža, kod starijih osoba dolazi i do promjena u drugim karakteristikama socijalne podrške: povećava se asimetrija socijalne podrške (manje je pružanja, a više primanja podrške), povećava se nestabilnost, a dolazi i do promjena u interakcijama (manje primanja emocionalne podrške, a više primanja direktnih oblika pomoći). Creed i Watson (2003) ističu rezultate istraživanja koji pokazuju da, kad su nezaposleni, mladi ljudi često provode vrijeme u druženju s prijateljima (Roberts, 1993), dok je za starije nezaposlene osobe vjerojatnije da će njihove socijalne aktivnosti biti reducirane te će se

više posvetiti aktivnostima u kućanstvu (Warr, 1984). Sarafino (1994) navodi i da razlog razlici u socijalnoj podršci starijih i mlađih nezaposlenih osoba nije sužavanje socijalne mreže starijih osoba, već možda taj što stariji nerado traže pomoć ako smatraju da je ne mogu uzvratiti.

Metodološki nedostaci istraživanja

Logitudinalno istraživanje ima mnoštvo prednosti, poput ispitivanja istih sudionika u obje točke mjerenja, mogućnosti utvrđivanja uzročno-posljedičnih odnosa i sl. No, treba istaknuti i njegove nedostatke, od kojih je glavni selekcijski efekt. Između dvije točke mjerenja redovito dolazi do određenog “otpada” sudionika. Neki postanu nedostupni jer su promijenili adresu i/ili broj telefona, neki preminu, neki odustanu od sudjelovanja u istraživanju. Osim takvog “otpada” sudionika, za kojeg smatramo da je slučajan i da stoga ne bi trebao značajno utjecati na rezultate, postoji i “otpad” sudionika koji bi mogao utjecati na to da rezultati nisu u skladu s našim pretpostavkama. Možemo pretpostaviti da se sudionici koji su i nakon dvije godine ostali sudjelovati u istraživanju razlikuju po nekim bitnim karakteristikama od opće populacije nezaposlenih. Primjerice, moguće je da se sudionici koji ostaju u istraživanju razlikuju s obzirom na anksioznost i strah od onih koji su odustali od istraživanja jer smatraju da im njihov ostanak u istraživanju pruža priliku da se čuje za njihove poteškoće (Graetz, 1993; prema McKee-Ryan i sur., 2005). Treba naglasiti i da su u sudionici našeg istraživanja bili mlađi, obrazovaniji, kraće nezaposleni i u većem broju žene u odnosu na stvarnu populaciju nezaposlenih. Ove sociodemografske karakteristike zasigurno su drugačije utjecale na smjer dobivenih rezultata, nego što bi to bio slučaj sa sociodemografskim karakteristikama opće populacije.

Kod ponovljenih mjerenja, a naročito ukoliko je period između mjerenja dulji, na rezultate može utjecati i maturacija, kao i događaji su se određenom sudioniku mogli zbiti između mjerenja. Moguće je da se dogodi i efekt pamćenja, odnosno postoji mogućnost da su sudionici mogli zapamtiti vlastite odgovore te se u ponovljenim primjenama upitnika truditi da slično odgovore kako bi bili dosljedni, no kako je period između pojedinih mjerenja u našem istraživanju bio godinu dana, sumnjamo da je taj efekt kod nas pokazao u većoj mjeri. Također, moguće je da već i sama primjena

mjernog instrumenta može izmijeniti sudionika na manje ili više trajan način, odnosno samoprocjena može uzrokovati određene promjene u ponašanju.

Pošto su naši podaci utemeljeni na samoprocjenama, potrebno je naglasiti i činjenicu da se uz takav oblik ispitivanja vežu neke metodološke pogreške, poput neiskrenosti, osobne jednakosti ispitanika i sl. Lokacije provođenja prvog vala istraživanja, prostorije Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, možda su mogle utjecati na sudionike da disimuliraju, odnosno da se prikažu sposobnijima za rad. Kako bi se povećala pouzdanost prikupljenih podataka o psihološkim posljedicama nezaposlenosti, bilo bi dobro imati i neke druge mjere, primjerice procjene drugih ljudi. No, konkretno, što se tiče procjena socijalne podrške koju percipiraju, smatramo da su sudionici prilikom davanja odgovora bili prilično iskreni.

Treba upozoriti i na neke specifičnosti našeg uzorka. Naime, nezaposlene osobe u Hrvatskoj zbog visoke stope nezaposlenosti drugačije doživljavaju svoj status od nezaposlenih u razvijenim zemljama u kojima je provedena većina istraživanja psiholoških posljedica nezaposlenosti, zbog čega se također rezultati našeg istraživanja mogu u određenoj mjeri razlikovati od onih dobivenih u svijetu. Postoje podaci da je čak više od polovice nezaposlenih uključeno u neki oblik neslužbene ekonomske djelatnosti (prema Galešić, Maslić-Seršić i Šverko, 2003), što ih više ili manje izjednačuje sa zaposlenima i tako doprinosi smanjenju razlika u posljedicama nezaposlenosti.

Zaključno možemo reći da smo, iako rezultati nisu u potpunosti potvrdili naše pretpostavke, a razlike u percipiranoj socijalnoj podršci nisu velike, dobili još jedan dokaz da iskustvo nezaposlenosti ovisi o mnoštvu faktora i da se može uvelike razlikovati za različite osobe koje se nađu u takvoj situaciji. Gubitak posla može biti prilično stresan događaj, a znamo da intenzivna izloženost stresu pogoduje razvoju negativnih psihofizioloških reakcija koje vode lošijem funkcioniranju osobe. Svrha pružanja socijalne podrške nije samo da zaštiti pojedinca od mogućih štetnih utjecaja, već da u njemu pojača osjećaj da je voljen i cijenjen i da se može osloniti na druge, zbog čega su mjere percipirane podrške više povezane s pokazateljima prilagodbe nego mjere vrste i količine stvarno primljene podrške. Socijalna podrška nudi mogućnost razvijanja odnosa u kojima možemo razmjenjivati emocionalnu podršku, povratne informacije, upute i pomoć, što je od velike važnosti i u periodu nakon što osoba izgubi posao, kao i u situacijama kad stanje nezaposlenosti potraje duže vrijeme.

ZAKLJUČAK

Rezultati istraživanja pokazuju da nezaposlenim osobama u Hrvatskoj bliske osobe iz njihove okoline često pružaju socijalnu podršku, no postoje velike interindividualne razlike u percipiranoj podršci. Sudionici koji su tijekom prvog mjerenja bili nezaposleni, a tijekom drugog mjerenja zaposleni percipiraju socijalnu podršku većom od sudionika koji su u obje točke mjerenja bili nezaposleni. Takva razlika između ove dvije skupine postoji već u prvom mjerenju. Za osobe koje su ostale nezaposlene smanjuje se socijalna podrška, dok kod osoba koje su našle posao socijalna podrška ostaje na podjednakoj razini.

Suprotno našim pretpostavkama, rezultati pokazuju da je smanjenje socijalne podrške u periodu od dvije godine jednako kod muških i kod ženskih sudionika.

Potvrđeno je da se promjene do kojih dolazi u percipiranoj socijalnoj podršci nezaposlenih osoba u drugom mjerenju u odnosu na prvo mjerenje razlikuju s obzirom na njihovu dob. Mlađi sudionici percipiraju socijalnu podršku većom nego ostale dvije dobne skupine, i to u obje točke mjerenja. Pad u percipiranoj socijalnoj podršci s vremenom najveći je kod starijih nezaposlenih, a kod mladih nezaposlenih nema promjena u socijalnoj podršci.

Iako rezultati nisu u potpunosti potvrdili sve naše pretpostavke, oni ukazuju na to da mnogim osobama socijalna podrška može biti vrlo važan čimbenik u procesu suočavanja s nezaposlenošću, naročito ukoliko takva situacija traje duže vrijeme, a osoba ima ograničenu mogućnost njezine kontrole.

LITERATURA

- Abbey, A., Abramis, D. J. i Caplan, R. D. (1985). Effects of different sources of social support and social conflict on emotional well-being. *Basic and Applied Social Psychology*, 6, 111-129.
- Arambašić, L. (2003). Stres i suočavanje – teorijski modeli i njihove implikacije za problem nezaposlenosti. *Suvremena psihologija*, 6 (1), 103-127.
- Barbee, A. P., Cunningham, M. R., Winstead, B. A., Derlega, V. J., Gulley, M.R., Yankeeelov, P. A. i Druen, P. B. (1993). Effects of gender role expectations on the social support process. *Journal of Social Issues*, 49 (3), 175-190.
- Bjarnason, T. i Sigurdardottir, T. J. (2003). Psychological distress during unemployment and beyond: Social support and material deprivation among youth in six northern European countries. *Social Science & Medicine*, 56, 973-985.
- Cohen, S. (2004). Social relationships and health. *American Psychologist*, 2, 676-684.
- Cohen, S. i Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98 (2), 310-358.
- Creed, P. A. i Watson, T. (2003). Age, gender, psychological wellbeing and the impact of losing the latent and manifest benefits of employment in unemployed people. *Australian Journal of Psychology*, 55 (2), 95-103.
- Creed, P. A. i Moore, K. (2006). Social support, social undermining and coping in underemployed and unemployed persons. *Journal of Applied Social Psychology*, 36 (2), 321-339.
- Feather, N. T. (1990). *The Psychological Impact of Unemployment*. New York: Springer-Verlag
- Felsten, G. (1998). Gender and coping: use of distinct strategies and associations with stress and depression. *Anxiety, Stress and Coping*. 11, 289-309.
- Fryer, D. i Payne, R. (1986). Being unemployed: A review of the literature on the psychological experience of unemployment. U Cooper, C. L. i Robertson, J. (ur.). *International Review of Industrial and Organizational Psychology*, 235-278.
- Galešić, M., Maslić-Seršić, D. i Šverko, B. (2003). Nezaposleni u Hrvatskoj 2003.: Svakodnevne aktivnosti, financijsko stanje, socijalna podrška, intenzitet i način traženja posla, psihološka deprivacija, stavovi prema radu i nezaposlenosti. Parcijalni izvještaj o napretku istraživanja u okviru projekta *Psihološki aspekti nezaposlenosti*, Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

- Galešić, M., Maslić-Seršić, D. i Šverko, B. (2004). Nezaposleni u Hrvatskoj 2003.: Psihološke posljedice nezaposlenosti: Subjektivno zdravlje. Parcijalni izvještaj o napretku istraživanja u okviru projekta *Psihološki aspekti nezaposlenosti*, Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Hanisch, K. A. (1999). Job loss and unemployment research from 1994-1998: A review and recommendations for research and intervention. *Journal of Vocational Behavior*, 55, 188-220.
- Heller, K., Swindle, R. W., Jr. i Dusenbury, L. (1986). Component social support processes: Comments and integration. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 54 (4), 466-471.
- Hrvatski zavod za zapošljavanje (2004). URL: <http://www.hzz.hr/>
- Jackson, T. (1999). Differences in psychosocial experiences of employed, unemployed and student samples of young adults. *Journal of Psychology*, 133 (1), 49-60.
- Jackson, P. R. i Warr, P. B. (1984). Unemployment and psychological ill-health: The moderating role of duration and age. *Psychological Medicine*, 14, 605-614.
- Kieselbach, T. (2003). Long-term unemployment among young people: the risk of social exclusion. *American Journal of Community Psychology*, 32, 69-76.
- Kinicki, A. J., Prussia, G. E. i McKee-Ryan, F. M. (2000). A panel study of coping with involuntary job loss. *Academy of Management Journal*, 43, 90-100.
- Kokko, K. i Pulkinnen, L. (1998). Unemployment and Psychological Distress: Mediator Effects. *Journal of Adult Development*, 5 (4), 205-217.
- Krtalić, S. (1999). Problem nezaposlenosti i socijalna (materijalna) zaštita nezaposlenih u Republici Hrvatskoj. *Slobodno poduzetništvo*, 15-16, 165-173.
- Lazarus, R. S. i Folkman, S. (1984). *Stres, appraisal and coping*. New York: Springer Publishing Comp.
- Leana, C. R. i Feldman, D. C. (1991). Gender differences in responses to unemployment. *Journal of Vocational Behavior*, 38, 65-77.
- McKee-Ryan, F. M. i Kinicki, A. J. (2002). Coping with job loss: A life-facet perspective. U Cooper, C. L. i Robertson, J. (ur.). *International Review of Industrial and Organizational Psychology*, 17, 1-29.
- McKee-Ryan, F. M., Song, Z., Wanberg, C. R. i Kinicki, A. J. (2005). Psychological and Physical Well-Being during unemployment: A meta-analytic study. *Journal of Applied Psychology*, 90 (1), 53-76.
- Mrnjavac, Ž. (1996). *Mjerenje nezaposlenosti*. Split: Ekonomski fakultet.

- Rowley, K. M. i Feather, N. T. (1987). The impact of unemployment in relation to age and length of unemployment. *Journal of Occupational Psychology*, 60, 323-332.
- Sarafino, E. P. (1994). *Health psychology: biopsychosocial interactions*. New York: John Wiley & sons.
- Sarason, B. R., Shearin, E. N., Pierce, G. R. i Sarason, I. G. (1987). Interrelations of social support measures: theoretical and practical implications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52 (4), 813-832.
- Škare, M. (2001). Nezaposlenost u Hrvatskoj i determinante potražnje za radom. *Revija socijalne politike*, 8 (1), 19-34.
- Šverko, B. (1991). Značenje rada u životu pojedinca: radne vrijednosti, važnost rada i alijenacija. U V. Kolesarić, M. Krizmanić i B. Petz (ur.). *Uvod u psihologiju*, str. 15-56. Zagreb: Prosvjeta
- Šverko, B., Maslić Seršić, D. i Galešić, M. (2004). Nezaposlenost i subjektivno zdravlje. Jesu li najugroženije nezaposlene osobe srednje dobi? *Suvremena psihologija*, 7 (2), 201-214.
- Vinokur, A. D., Price, R. H. i Caplan, R. D. (1996). Hard times and hartful partners: How financial strain affects depression and relationship satisfaction of unemployed person and their spouses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 166-179.
- Walsh, S. i Jackson, P. R. (1995). Partner support and gender: Context for coping with job loss. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 68, 253-268.
- Warr, P. (1983). Work and unemployment (draft). To appear in P. J. D. Drenth, H. Thierry, P. J. Willems and C. J. de Wolff (Eds.), *Handbook of Work and Organization Psychology*. London: Wiley.
- Waters, L. E. i Moore, K. A. (2002). Predicting self-esteem during unemployment: The effect of gender, financial deprivation, alternate roles and social support. *Journal of Employment Counseling*, 39, 171-189.
- Winefield, A. H. (1995). Unemployment: its psychological costs. U Cooper, C. L. i Robertson, J. (ur.). *International Review of Industrial and Organizational Psychology*, 10, 169-205.

PRILOG

Tablica 5
Struktura uzorka po područjima i županijama

	postotak nezaposlenih u RH, 06/2003	broj u uzorku	postotak u uzorku
Zagreb i okolica	17%	310	27%
Grad Zagreb	13%	254	22%
Zagrebačka	5%	56	5%
Dalmacija	24%	234	21%
Splitsko-dalmatinska	13%	139	12%
Zadarska	4%	50	4%
Šibensko-kninska	4%	45	4%
Dubrovačko-neretvanska	3%	0	0%
Slavonija	24%	239	21%
Osječko-baranjska	10%	106	9%
Vukovarsko-srijemska	7%	62	5%
Brodsko-posavska	5%	51	4%
Požeško-slavonska	2%	20	2%
Istra i Primorje	7%	82	7%
Primorsko-goranska	5%	56	5%
Istarska	2%	26	2%
Lika, Kordun, Banovina	11%	101	9%
Sisačko-moslavačka	6%	58	5%
Karlovačka	4%	43	4%
Ličko-senjska	1%	0	0%
Sjeverna Hrvatska	17%	172	15%
Bjelovarsko-bilogorska	4%	42	4%
Varaždinska	3%	41	4%
Virovitičko-podravska	3%	36	3%
Krapinsko-zagorska	2%	0	0%
Koprivničko-križevačka	2%	31	3%
Međimurska	2%	22	2%
UKUPNO	100%	1138	100%

Tablica 6
Struktura osoba koje su odbile (N=744) i osoba koje su pristale
sudjelovati u istraživanju (N=1138), 06/2003.

		odbili (N=744)	pristali (N=1138)
spol	muškarci	41%	42%
	žene	59%	58%
dob	do 30	29%	48%
	31-39	24%	21%
	40-49	33%	19%
	50+	14%	12%

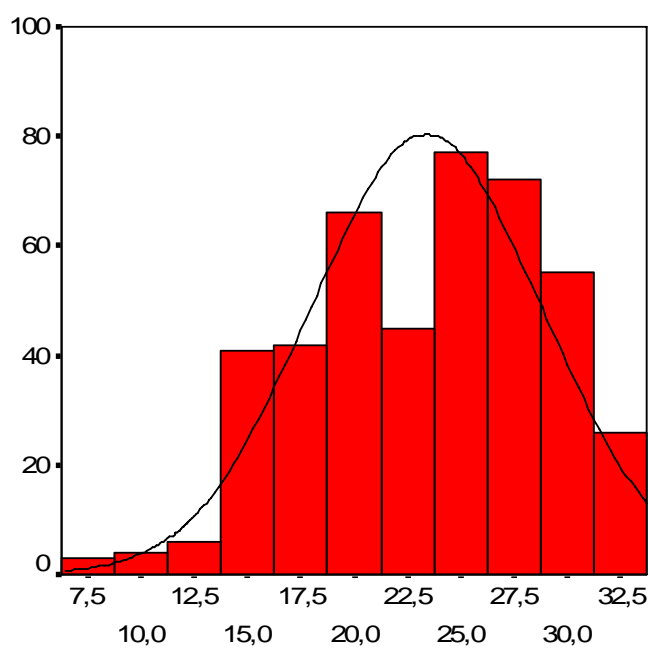
Tablica 7
Sociodemografske varijable za skupinu osoba nezaposlenih u drugom
mjeranju (N=263) i za skupinu osoba zaposlenih u drugom mjeranju (N=186)

		postotak kod osoba koje su bile nezaposlene u drugom mjeranju, 10/2005.(N=263)	postotak kod osoba koje su bile zaposlene u drugom mjeranju, 10/2005. (N=186)
spol	muškarci	39,7%	39,8%
	žene	60,3%	60,2%
dob	do 24	26,1%	36,2%
	25-34	23,8%	37,3%
	35-44	19,5%	16,8%
	45-54	24,5%	8,1%
	55+	6,1%	1,6%
obrazo- vanje	NSS*	16,5%	7,0%
	SSS*	72,5%	68,1%
	VSS*	11,1%	24,9%

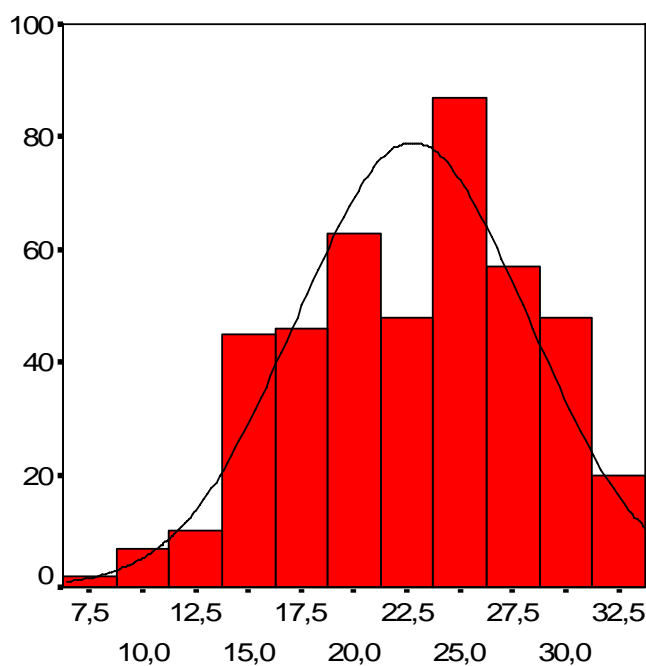
legenda: NSS – nk, pk, nss; SSS – kv, vk, ss; VSS – vss, vss

Tablica 8
Aritmetičke sredine za socijalnu podršku
nezaposlenim muškarcima (N=93) i ženama (N=148)

	muškarci	žene
socijalna podrška 2003.	22,75	23,28
socijalna podrška 2005.	22,43	21,65

Slika 3. Distribucija rezultata percipirane socijalne podrške u prvom mjerenju (N=437)

Slika 4. Distribucija rezultata percipirane socijalne podrške u drugom mjerenju (N=433)

Ljestvica za procjenu stupnja socijalne podrške

Molimo, procijenite u kojoj mjeri vama bliske osobe...

- a. ...vam pružaju ohrabrenje...
- b. ...vam daju korisne informacije...
- c. ...govore stvari koje vam podižu samopouzdanje...
- d. ...vas slušaju kad trebate s nekim razgovarati...
- e. ...pokazuju da im je stalo do vas kao osobe...
- f. ...pokazuju da razumiju vaše misli i osjećaje...
- g. ...vam pružaju izravnu pomoć, odnosno daju vam stvari koje trebate...
- h. Razgovarate li s vama bliskim osobama kada ste zbog nečeg uznemireni, nervozni ili depresivni?

moгуći odgovori: 1 - nikad, 2 - ponekad, 3 - često, 4 - uvijek